

UDK 314.116-022.252(=163.41)(497.5/6) "199"

Оригиналан научни рад

Original scientific work

Драго Тодић**ЕТНО-ДЕМОГРАФСКИ ПРОЦЕСИ У ДОЊЕМ ПОУЊУ**

Извод: У раду је разматрано етно-демографско стање у Доњем Поуњу након завршетка рата на подручју друге Југославије. Посебан осврт је на егзодус Срба из дијела Доњег Поуња у дијелу који припада Републици Хрватској, који је наставак протјеривања Срба још из Другог свјетског рата. Након успостављања мира, вратио се само мањи дио старије популације српског становништва, које лагано изумирије биолошким путем. Из тога произилазе бројни проблеми (привредни, етно-демографски, здравствени, социолошки, психолошки) депопулације у руралном подручју, јер су многа насеља остала пуста и препуштена законима природе. Сви спорни моменти који су довели до грађанског рата и даље су неријешени, што онемогућује успостављање нормалних услова за повратак српског становништва. Политички центри новонасталих држава се само декларативно заузимају за рјешавање ових пограничних проблема, који су сваки дан све израженији.

Кључне ријечи: Доње Поуње, етно-демографски проблеми, депопулација, старење становништва

Abstract: This paper discusses the ethno-demographic situation in the Lower Pounje (Donje Pounje) after the war ended on the territory of the second Yugoslavia. Special attention is paid to the exodus of Serbs from parts of the Lower Pounje, the part that belongs to the Republic of Croatia, which is the continuation of banishing the Serbs from the period of the Second World War. Since peace has reached, only a small part of the older population of the Serbian population has returned, which is slowly dying by biological means. Many problems (economic, ethno-demographic, health, social, and psychological) of depopulation in rural areas are caused by this situation, because many villages remained deserted and left to the laws of nature. All controversial moments that led to civil war remain unresolved, which precludes the establishment of normal conditions for the return of the Serbian population. Political centers of the newly independent states are only declaratively taking efforts to resolve these border problems, which are growing every day.

Key words: Lower Pounje (Donje Pounje), ethno-demographic problems, population decline, aging population

Увод

Доње Поуње је дио слива ријеке Уне, чија је површина 9.640 km². Од те укупне површине Поуња на Доње Поуње, од Новог Града до ушћа Уне у Саву, отпада 1.971 km² или 22,13%. Сјеверну границу Поуња чини ријека

Сава, источну развође између Гомјенице и Врбаса, средњег тока Сане и Врбаса, а јужна се протеже све до изворишних дијелова Сане и Унца. У западном и сјеверо-западном дијелу та граница иде средишњим дијеловима Лике и Кордуна до Унско-коранске заравни, преко Баније до ријеке Саве. На простору доњег Поуња је смјештено осам општина, од чега су три (Нови Град, Костајница, Козарска Дубица) на подручју Републике Српске, а пет (Двор на Уни, Хрватска Костајница, Доњи Кукурузари, Мајур, Хрватска Дубица) на подручју Републике Хрватске. Међутим, иако мањи број општина припада Републици Српској, оне захватају 1.101 km² површине (58,85%) и 69.258 становника (82,8%), а пет општина Републике Хрватске захвата 870 km² (44,15%) и само 14.366 становника (17,2%).

Географско-историјска димензија

Историја се поиграла на простору Доњег Поуња да је оно од првих насељавања и доступних писаних извора имало сталну пограничну улогу. Проблем граница је вјероватно познат од саме појаве људског рода до данас. Иако су савремена европска стремљења оличена у Европској унији замишљена на простору без граница, границе још увијек у Доњем Поуњу имају велику политичку важност и дубоко психолошко значење, с обзиром на садашње стање и „исконски територијални инстинкт усађен у свако живо биће“. И док 27 држава Европске уније нема државних граница, границе у Доњем Поуњу још увијек имају велики утицај на околни простор који на неки начин треба разграничити, освојити, разумјети и дати им историјску димензију. Граница између БиХ и Републике Хрватске у Доњем Поуњу још увијек има обиљежја „зоне нестабилности“, „трусне зоне“, зоне догађаја и „зоне напетости“. Ништа се посебно није измијенило у третирању граница након распада СФРЈ потписивањем Дејтонског мировног споразума, који као и сви претходни мировни споразуми има сва обиљежја међународне праксе у примјени међународних закона у разграничењу држава и народа. И док се Европа уједињује, дотле се граница на овом простору учвршћује „захваљујући“ историјским приликама које велики народи намећу малим народима. Заправо, ријеч је о једном народу у Доњем Поуњу, вјерски издијељеном, на бази вјерских осјећаја, који су нажалост јачи од осјећаја етничке припадности. Кроз цијели средњи и нови вијек, ријека Уна је била граница, иако су с обје стране већински народи били Срби, а данас они то нису. Ако се само мало подсетимо на вријеме Средњовијековне Босне, онда комплетна историја тог времена упућује на Доње крајеве, Босанску Крајину или Крајину, на ријеку Уну, на Поуње, старе римске градове на којима су касније израсли средњовијековни градови, будући одбрамбени бедеми турској инвазији. Турска окупација Доњег Поуња је завршена 1556. године, уз велико разарање и двоструке – реверсне миграције како старосједилаца тако и новоприво-

шлих досељеника. Главна одбрамбена линија између ислама и европског хришћанства је била на Уни све до 1878. године.

Жестоки продори Турске су приморали Европу тог времена, а посебно угарско-хрватског краља Матију Корвина, да у бризи за одбрану Европе од ислама, насељава и дарује српском становништву земљиште и посједе у овим областима. Историјско помјерање из Босне у Банију, Кордун и Лику био је увод у формирање Војне Крајине као снажне препреке исламу и азијатској култури у правцу запада. И док Срби наредних неколико вијекова стоје и крваре за Европу, дотле се Европа богати захваљујући Великим географским открићима, развоју капиталистичких односа и ширењу покрета хуманизма и ренесансе. Стварањем српског етничког простора у Поуњу и све до Купе и Вировитице, ријека Уна није била субјект у разграничењу православног етноса. Нову прекретницу доносе одлуке Берлинског конгреса, чиме је озакоњена агресивна политика Аустро-угарске према Босни и Херцеговини. Одједном се граница на Уни брише и помјера на ријеку Дрину, без обзира што је српски народ био најбројнији у Поуњу и БиХ. Како истиче наш познати географ Јован Цвијић, послје Берлинског конгреса се постигло то да је Србија била скоро „опкољена земља“, а Срби „ухапшен народ“. Он даље истиче да је БиХ по вриједности народа, њеном централном положају и етнографској маси кључ српског проблема. Без њега не може бити веће српске државе, јер је народ ових области не само етнографски свјеж и једар, већ знатно учествује у раду и културном јединству српског народа.

По завршетку Првог свјетског рата, стварањем државе СХС, ситуација се знатно промијенила, али је административном подјелом на округе, граница између Приморско-крајишког и Врбаског округа и даље била на ријеци Уни. Ни подјела Краљевине Југославије на бановине није донијела никакву корист за српски народ Поуња. Велики дио Срба у Банији, Западној Славонији, Кордуну, Лици и Далмацији је остао у Савској и Приморској бановини. Почетком Другог свјетског рата, Доње Поуње се нашло у канцама НДХ, државе засноване на мрачњаштву зла и геноцида. Отпор који су пружили Срби ових простора према „повампиреном“ усташтву је био раван самоубиству. На то нас стално подсећа логор Јасеновац највећи „мртви“ српски град и једини дјечији логор у свијету до данас. Међутим, одлуком Авноја 1943. године у Јајцу, наметнути су темељи послјератног политичко-територијалног уређења Југославије са шест република и поново на ријеци Уни, чиме је направљена још једна историјска подвала српском народу, који је поново подијељен међурепубличком границом између БиХ и Хрватске. Иако те границе нису имале међународни легалитет, јер приликом њиховог повлачења нису поштовани међународни принципи и правила међународних граница, распадом (разбијањем) Југославије оне су постале међународно признате границе. На тај начин је на југословенском

простору подржана дезинтеграција, за разлику од европских интеграционих процеса (уједињење Њемачке, ЕУ) и свим југословенским народима признато је право на самоопредјељење, само српском народу није.

Иако су признате самосталне државе Република Хрватска и БиХ, до данас није извршено разграничење у Доњем Поуњу. Без обзира што је ријека Уна неоспорно природна граница, гранична линија између новоформираних држава најмање иде ријечним коритом, Хрватска упорно својата катастарске границе између бивших република экс Југославије. Та катастарска граница на више мјеста излази из корита Уне, па ни у ком случају не може бити државном границом. Иако је у Дејтону граница повучена током ријеке Уне, то није уважено од стране Републике Хрватске која не признаје међународне законе и упорно присваја простор на десној обали уне који припада Републици Српској, а не спомиње простор на лијевој обали Уне који припада РС.

Етно-демографски проблеми Доњег Поуња

На подручју Доњег Поуња су биле врло интензивне миграције становништва из већ наведених разлога, а најстабилнији демографски развој је био у другој половини 19. и првој 20. вијека. У кретању укупног броја становника хрватског дијела Доњег Поуња издвајају се два раздобља: прво раздобље је од 1869. до 1931. године које је било у знаку пораста становништва; а други период од 1931. до 2001. године је нагли пад броја становника, због Другог свјетског рата и грађанског рата на овим просторима.

Табела 1. – Кретање броја становника на примјеру општине Двор на Уни

Година	1869.	1890.	1910.	1921.	1931.	1948.	1961.	1971.	1991.	2001.
Број станов.	19 447	22 973	27 065	25 165	26 579	22 014	21 354	18 359	14 555	5 742

Релативно брз пораст становништва у периоду 1861. до 1931. године је резултат велике биолошке снаге становништва и периода без ратних сукоба. Други период од 1931. до 2001. године је обиљежен великим смањењем броја становника због Другог свјетског рата и грађанског рата. Нажалост, у оба ратна сукоба је страдало српско становништво са 15 до 18% директних губитака у Другом свјетском рату и комплетним исељавањем у грађанском рату. Готово идентично стање у кретању броја становника било је и у дијелу Доњег Поуња у Босни и Херцеговини и Републици Српској.

Табела 2. – Кретање броја становника на примјеру општине Нови Град

Година	1879.	1895.	1910.	1921.	1931.	1948.	1961.	1971.	1991.	2003.
Број станов.	13 085	15 882	29 433	30 666	38 737	34 295	36 843	37 216	37 541	25 758

То се посебно односи на период Другог свјетског рата у којем је српско становништво доживјело геноцид, тако да је нпр. општина Дубица изубила половину становништва. Како данас изгледа укупан број становника Доњег Поуња најбоље показује следећа табела која показује нарочито велике промјене у општинама Републике Хрватске на штету српског становништва.

Табела 3. – Укупан број становника општина Доње Поуње

Општине	Површина у km ²	Становништво		%
		1991.	2001.	
Општине у РС	1 101	73 118	69 258	94,72
Општине у Хрватској	870	29 406	14 366	48,85

Неоспорна је чињеница да је српски народ на простору бивше СФРЈ у Хрватској од 1991. до 1995. године доживио потпуно исељавање са својих вјековних простора. Оно је у потпуности присилно исељено из цијеле Републике Српске Крајине. Била је то акција хрватске војске, потпомогнута од стране међународне заједнице на егзодусу Срба са својих вјековних огњишта Западне Славоније, Баније, Кордуна, Лике и Сјеверне Далмације. То је потпуно етничко чишћење српског становништва из Хрватске на прагу 21. вијека у којем се само ујединила Њемачка, док су бивше социјалистичке земље доживјеле тоталну дезинтеграцију.

Табела 4. – Национални састав хрватских општина Доњег Поуња 1991. године

Општина	Укупно	Хрвати	%	Срби	%	Остали	%
Костајница	14 851	4 295	28,92	9 343	62,91	1 213	8,16
Двор	14 555	1 395	9,58	12 591	86,51	569	3,90
Укупно	29 406	5 690	19,35	21 934	74,59	1 782	6,06

Табела 5. – Национални састав хрватских општина Доњег Поуња 2001. године

Општина	Укупно	Хрвати	%	Срби	%	Остали	%
Хрватска	2 746	2 115	77,02	433	15,77	198	7,21
Костајница	2 341	2 110	90,13	152	5,49	76	3,24
Хр. Дубица	2 047	1 576	76,99	431	21,06	40	1,95
Д. Кукурузари	2 047	1 576	76,99	431	21,06	40	1,95
Мајур	1 490	1 176	78,93	283	18,99	31	2,08
Двор	5 742	1 943	33,84	3 495	60,87	307	5,34
Укупно	14 366	8 920	62,09	4 794	33,37	652	4,54

(Примједба: Пријератна општина Костајница је сада подијељена на пет општина)

Данас у Доњем Поуњу на простору Републике Хрватске живи само 4 794 лица српске националности у односу на 21 934 лица прије избијања грађанског рата. И док је на овом простору 1991. године било 74,59% Срба данас их има само 33,37%, што је 2,5 пута мање, док се проценат Хрвата утростру-

чио. Већи број села са већинским бројем српског становништва више не постоји, а повратници су са старосном доби изнад 50 година. С обзиром на њихову биодинамичку моћ за репродукцију, то је последњи корак ка изумирању српског становништва у Доњем Поуњу на простору Републике Хрватске. Највећи дио расељених се не смије вратити због учествовања у ратним сукобима, јер су проглашени ратним злочинцима на својој вијековној земљи. На другој страни, најмлађи се не враћају због тешке економске ситуације и незапослености, па су многи кренули пут Канаде и Аустралије.

Табела 6. – Полно старосна структура општине Нови Град од 1971. до 2003.

Старосне групе	1971.	%	1991.	%	2003.	%
0–19	18 519	44,93	12 272	29,54	5 817	22,58
20–39	11 539	27,99	12 914	31,08	6 851	26,60
40–59	7 559	18,34	10 076	24,26	7 192	27,92
60 и више	3 599	8,74	6 279	12,15	5 898	22,90
Укупно	41 216	100,00	41 541	100,00	25 758	100,00

Посебно забрињава и старосна структура и у општинама Републике Српске која указује на потенцијалну виталност и биодинамичку моћ становништва кроз однос младог (до 19 година), зрелог (од 19-60 година) и старог (преко 60 година) становништва. Такав однос најбоље илуструје анализа општине становништва Нови Град, јер је она обавила незваничан попис 2003. године. Уводом у расположиве податке других општина, стање је готово исто. Анализом демографских промјена, процеса и особина код ових структура, могуће је предвидјети демографску и друштвено-економску будућност простора.

У периоду од 1971. до 2003. године удио младог становништва се смањио са 44,93% на 22,58%, док се удио старог становништва повећао са 8,74% на 22,90%. Наведени подаци указују на дубоку старост становништва, јер популација која има мање од 30% младог и више од 15% старог становништва се према међународним критеријима убраја у старо становништво. Наставак оваквих тенденција ће имати неповољне и дуготрајне последице на укупан друштвено-економски развој Доњег Поуња. Сву ту ситуацију додатно отежавају политичка неслагања између Републике Српске, Федерације БиХ и Републике Хрватске. Она се првенствено односе на отежан повратак избјеглих и расељених лица, неријешена погранична питања, различите законске прописе, приватизацију предузећа, поврат имовине, накнаду ратне штете, обнову инфраструктуре, погранични-трансгранични развој, непоштивање већ постигнутих споразума, погранични шверц, криминал и слично. Сваки покушај трансграничне сарадње се одгађа за нека боља времена, при чему и међународна заједница има двоструке аршине, једне према Републици Хрватској (због наводне ненадлежности), а друге према РС и Федерацији БиХ. Та конфузија додатно компликује ло-

шу политичку, економску и сваку другу сарадњу до те мјере да избјегло српско становништво из Хрватске нема ни имовину ни држављанство. Мало је сличних примјера у свијету, а говори се о европским интеграцијама, ЕУ и загарантованој политичкој и економској сигурности. Такво стање има додатне негативне утицаје на демографска кретања у Доњем Поуњу.

Слика 1. – Приказ промјене старосне структуре становништва

Овакву демографску слику прати економска стагнација у свим сегментима развоја. Привредна сарадња у вријеме СФРЈ се одвијала између општина са једне и друге обале Уне без ограничења, које је само формално дијелила републичка граница између БиХ и Хрватске. У области пољопривреде, посебно сточарства, ово подручје је било наслоњено на месну индустрију „Гавриловић“ у Петрињи са 6 000 коопераната, а данас нити један кооперант са подручја општина Доњег Поуња у РС.

Табела 7. – Број запослених у укупном становништву

Општине	1991.			2001.		
	Број становника	Број запослених	%	Број становника	Број запослених	%
Општине РС	73 118	17 255	23,60	69 258	9 223	13,31
Општине у Хрватској	29 406	5 303	18,03	14 366	3 072	21,38
Укупно	102 524	22 553	20, 08	83 624	12 295	17,34

Према статистичким подацима, једна четвртине становништва је 2001. године била запослена само у индустрији, док је данас само једна четвртина укупно запослених, а од тога само 15% у индустрији. Готово сва државна (друштвена) предузећа не раде због њихове девастације у грађанском рату и лоше приватизације. Остали су само мањи погони од 20 до 50 запослених радника или су отворени нови приватни погони, углавном измјештени из урбаних подручја, и разасути уз магистралне и регионалне путеве. Међутим, њихов капацитет по производњи и броју запослених не личи на онај од прије двадесетак година. Грађански рат је оставио дубок траг у индустријском пејзажу који се још задуго неће санирати нити обновити.

Закључак

Доње Поуње је било и остало у зони сукоба народа са истим поријеклом, а различитом вјерском оријентацијом од успостављања хришћанства и појаве ислама на овим просторима. Сви спорни моменти (границе, етно-демографски проблеми, ратни сукоби, присилне миграције) још увијек нису превазиђени упркос давно усвојеним међународним законима и принципима везаним за ову проблематику. И док се Европа удружује у Европску унију и брише познате границе европских држава, те исте границе се учвршћују у овом дијелу Европе, чак и уз помоћ те исте ЕУ. Будућност овог простора се мора базирати на економској, политичкој, културној и свакој другој сарадњи уз поштовање етничке припадности сваког народа и гаранције људских права из повеље УН.

Ратни сукоби су оставили неизбрисив траг у етно-демографском и старосном саставу становништва. Већи број села је нестао са карата због ратног егзодуса, а остварени повратак је почетак краја коначног нестанка Срба на овим просторима у Републици Хрватској. О томе најбоље говори старосна структура, незапосленост, међугранична сарадња, пад животног стандарда, одлазак младих, незаинтересованост државних центара за пограничне просторе, угрожавање елементарних људских права, замирање пољопривреде, лоши међунационални односи и слично. Културни пејзаж Доњег Поуња губи свој некадашњи изглед и доживљава незапамћену деструкцију.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Тодић, Д. (2006). *Културни пејзаж новоградске општине*. Бања Лука.
- Граовац, В. (2003). *Старење становништва у Хрватској и у европским земљама*. Задар: У Трећи хрватски географски конгрес
- Зборник радова, (2005). Проблеми регионалног развоја Хрватске и сусједних земаља, Хрватско географско друштво, Загреб.
- Тодић, Д. (2005). Међународни научни скуп – Србија и савремени процеси у свијету, Могућности и перспективе трансграничне сарадње у Доњем Поуњу, Тара.
- Државни завод за статистику, Попис становништва, кућанства и станова 2001, Загреб.
- Статистички годишњаци СР БиХ, разни бројеви.
- Становништво БиХ, (1995): Народноси састав по насељима.
- Статистички годишњаци Републике Српске од 2000–2009. године.

Drago Todić

ETHNO-DEMOGRAPHIC PROCESSES IN THE LOWER POUNJE

Summary

Wars have left an indelible mark on the ethno-demographic and age composition of the population. A number of villages disappeared from the charts due to the war exodus, and actually realized return is the beginning of the end of the final disappearance of Serbs in these regions in Croatia. This is best illustrated by the age structure, unemployment, cross-border cooperation, the decline in living standards, departure of the young people, lack of interest of state centers for the border areas, violation of basic human rights, the vanishing of agriculture, poor international relations and etc. Cultural landscape of the Lower Pounje (Donje Pounje) loses its original appearance and is experiencing unprecedented destruction.